

Дэпартамент па архівах і справаводству Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь
Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі

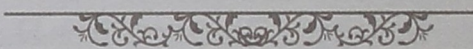
Беларусь у актавых кнігах XVI—XVIII стст.

ТАСТАМЕНТЫ

ШЛЯХТЫ І МЯШЧАН БЕЛАРУСІ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XVI ст.

(з актавых кніг
Нацыянальнага гістарычнага архіва
Беларусі)

Мінск
«Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі»
2012

Нацыянальны гістарычны
архіў Беларусі
БІБЛІАТЕКА
ІНВ. № 26760

УДК 94(476)"15"(093)
ББК 63.3(4Бел)
Т23

Рэкамендавана да друку Вучоным саветам
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Серыя заснавана ў 1996 годзе

Складальнікі:

А.Ф. Аляксандрава, В.У. Бабкова, І.М. Бобер

Рэдкалегія:

*Т.У. Бялова, Д.У. Яцэвіч, В.В. Калістратава, Л.У. Языковіч,
У.І. Адамушка, А.К. Галубовіч, В.У. Бабкова*

Пад навуковай рэдакцыяй
кандыдата гістарычных навук *А.Б. Доўнара*

Рэцэнзенты:

доктар гістарычных навук *Г.Я. Галенчанка*,
доктар гістарычных навук *Ю.М. Бохан*,
кандыдат гістарычных навук *В.С. Пазднякоў*

Выдаецца па заказу і пры фінансавай падтрымцы
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь

Тастаменты шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст.
Т23 **(з актавых кніг Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі) /**
склад. : А.Ф. Аляксандрава, В.У. Бабкова, І.М. Бобер ; Нац. гіст. архіў
Беларусі. — Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2012. — 736 с. :
іл. — (Беларусь у актавых кнігах XVI—XVIII стст.).

ISBN 978-985-11-0642-0.

У зборнік з серыі «Беларусь у актавых кнігах XVI—XVIII стст.» уключаны 116 акты-
кацый у актавых кнігах земскіх, гродскіх, магістрацкіх судаў тастаментаў шляхты, мяшчан
Беларусі за 1559—1600 гг. з фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі.

Выданне разлічана на гісторыкаў, юрыстаў, лінгвістаў, выкладчыкаў, студэнтаў
і ўсіх тых, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі.

УДК 94(476)"15"(093)
ББК 63.3(4Бел)

ISBN 978-985-11-0642-0

© Нацыянальны гістарычны
архіў Беларусі, 2012
© Афармленне. РУП «Выдавецтва
«Беларуская Энцыклапедыя
імя Петруся Броўкі», 2012

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА.....	16
Прынцыпы перадачы тэксту і складання паказальнікаў.....	31
Табліца выкарыстаных архіўных фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі	35

ТЭКСТЫ ТАСТАМЕНТАЎ

Берасцейскі гродскі суд

№ 1. 1588 г. снежня 25. Ваўковічы. Тастамент пана Івана Фёдаравіча Бялеўскага. (Актыкацыя 13 студзеня 1589 г.)	42
--	----

Берасцейскі земскі суд

№ 2. 1568 г. жніўня 13. Кобрын. Тастамент зямляніна Берасцейскага пав. войта м. Васількава пана Васіля Фёдаравіча Здзітавецкага. (Актыкацыя 7 кастрычніка 1580 г. выпісу тастамента з кніг Кобрынскага замкавага суда ад 21 кастрычніка 1569 г.)	48
№ 3. 1578 г. жніўня 25. Беразоя. Тастамент зямляніна Касцюшкі Алехнавіча Барсобіча (Барсобіча). (Актыкацыя 4 чэрвеня 1580 г.).....	51
№ 4. 1578 г. снежня 28. Раеўшчызна. Тастамент пані Зафеі Іванаўны Чыжаўны Сямёнавай Садоўскай. (Актыкацыя 4 чэрвеня 1580 г.).....	53
№ 5. 1579 г. студзеня 10. Берасце. Тастамент зямляніна Берасцейскага пав. Ганны Васілеўны Серафінавай Стакорскай. (Актыкацыя 31 мая 1580 г. выпісу тастамента з кніг Берасцейскага земскага суда ад 19 студзеня 1579 г.)	56

№ 6.	1579 г. лютага 19. Дзягцяря. Тастамент пані Аўдоцці Ленкавай. (Актыкацыя 4 чэрвеня 1580 г.)	61
№ 7.	1579 г. мая 30. Дабраніж. Тастамент пані Марыны Пацееўны Філінай Дабранізскай. (Актыкацыя 3 кастрычніка 1580 г.)	63
№ 8.	1579 г. лістапада 1. Церабунь. Тастамент князя Манойлы (Эмануіла) Іванавіча Шуйскага. (Актыкацыя 4 чэрвеня 1580 г. выпісу тастамента з кніг Берасцейскага гродскага суда ад 1 снежня 1579 г.)	65
№ 9.	1580 г. сакавіка 20. Расная. Тастамент пані Фядоры Маркаўны Петрашковічаўны Марцінавай Струпінскай. (Актыкацыя 4 чэрвеня 1580 г. выпісу тастамента з кніг Берасцейскага гродскага суда ад 24 сакавіка 1580 г.)	70
№ 10.	1580 г. чэрвеня 6. Берасце. Тастамент пана Міхайлы Іванавіча Багавіціна Казярадскага. (Актыкацыя 4 чэрвеня 1580 г.)	74
№ 11.	1580 г. Каліш. Тастамент камянецкай старасцянке Ганны Марцінаўны Тураўны Пятровай Біскупскай. (Актыкацыя 9 кастрычніка 1580 г.)	81
№ 12.	1580 г. кастрычніка 8. Берасце. Тастамент зямніна Берасцейскага пав. Адама Зглічынскага. (Актыкацыя 9 кастрычніка 1580 г.)	85
№ 13.	1586 г. студзеня 24. Пяшчача. Тастамент пані Тамілы Грыгораўны Чыжэўскай Барташавай Дамброўскай. (Актыкацыя 24 студзеня 1586 г. выпісу тастамента з кніг Пяшчацкага магістрата ад 7 чэрвеня 1586 г.)	89
№ 14.	1586 г. лютага 16. Чыжэвічы. Тастамент зямніна Берасцейскага пав. Яна Грыгоравіча Чыжэўскага. (Актыкацыя 7 чэрвеня 1586 г.)	93
№ 15.	1586 г. лютага 26. Ількавічы. Тастамент зямніна Берасцейскага пав. Станіслава Янавіча Мрочкі. (Актыкацыя 14 чэрвеня 1586 г.)	95
№ 16.	1586 г. мая 8. Цяляцічы. Тастамент пані Аксінні Гурынаўны Багданавай Целяціцкай. (Актыкацыя 14 чэрвеня 1586 г.)	98
№ 17.	1590 г. лютага 3. Босеч. Тастамент зямніна Берасцейскага ваяв. Івана Касцюшкавіча Барсобы. (Актыкацыя 23 чэрвеня 1590 г.)	104

№ 18.	1590 г. лютага 14. Івачэвічы. Тастамент зямніна Берасцейскага ваяв. Яна Міхайлавіча Лазавіцкага. (Актыкацыя 27 чэрвеня 1590 г. выпісу тастамента з кніг Берасцейскага гродскага суда ад 5 сакавіка 1590 г.)	107
№ 19.	1590 г. сакавіка 27. Здзітаўцы. Тастамент зямніна Берасцейскага пав. Аляксандра Тхарніцкага. (Актыкацыя 6 ліпеня 1590 г.)	111
№ 20.	1590 г. сакавіка 30. Межылессе. Тастамент зямніна Берасцейскага пав. Алены Янаўны Лярвянкі Іванавай Багуфалавай. (Актыкацыя 2 ліпеня 1590 г. выпісу тастамента з кніг Берасцейскага гродскага суда ад 6 красавіка 1590 г.)	115
№ 21.	1590 г. красавіка 24. Варшава. Тастамент берасцейскай ваяводзінай Барбары Геранімаўны Ласкай Гаўрылавай Гарнастаевай. (Актыкацыя 19 чэрвеня 1590 г.)	119
№ 22.	1590 г. мая 30. Бухавічы. Тастамент зямніна Берасцейскага ваяв. Яна Сямёнавіча Макрэцкага. (Актыкацыя 26 чэрвеня 1590 г.)	124
№ 23.	1590 г. ліпеня 28. Галенчычы. Тастамент пана Андрэя Жыценскага. (Актыкацыя 5 кастрычніка 1590 г. выпісу тастамента з кніг Берасцейскага гродскага суда ад 3 верасня 1590 г.)	128
№ 24.	1590 г. жніўня 19. Малодча. Тастамент панны Ганны Грыгораўны Мажэйкаўны Каранеўскай. (Актыкацыя 24 кастрычніка 1590 г.)	131
№ 25.	1591 г. студзеня 28. Вяленава. Тастамент пані Настазыі Міхайлаўны Дзеваччанкі Малхеравай Крупіцкай. (Актыкацыя 4 кастрычніка 1591 г. выпісу тастамента з кніг Берасцейскага гродскага суда ад 2 сакавіка 1591 г.)	133
№ 26.	1591 г. сакавіка 5. Межырэч. Тастамент канцлерынай ВКЛ Дароты Фірлееўны Львовай Сапежынай. (Актыкацыя выпісу тастамента з кніг Берасцейскага гродскага суда ад 30 сакавіка 1591 г.)	136
№ 27.	1591 г. верасня 26. Берасце. Тастамент берасцейскага мешчаніна Марціна Сарокі. (Актыкацыя 10 кастрычніка 1591 г.)	146
№ 28.	1596 г. красавіка 7. Боткі. Тастамент гомельскай старосцінай Барбары Мікалаеўны Кішчанкі	

	Андрэвай Сапезынай. (Актыкацыя 4 лютага 1597 г. выпісу тастамента з кніг Берасцейскага гродскага суда ад 12 красавіка 1596 г.)	148
№ 29.	1596 г. ліпеня 5. Кругель. Тастамент пана Стэфана Якімавіча. (Актыкацыя 26 чэрвеня 1597 г.)	154
№ 30.	1596 г. снежня 11. Сяльцо. Тастамент астрынскага старосты Крыштафа Садоўскага. (Актыкацыя 24 студзеня 1597 г.)	163
№ 31.	1597 г. студзеня 21. Зароя. Тастамент зямніна Жамойцкай зямлі Яна Жахоўскага. (Актыкацыя 31 студзеня 1597 г.)	167
№ 32.	1597 г. мая 29. Такары. Тастамент зямніна Берасцейскага ваяв. Івана Іванавіча Такароўскага. (Актыкацыя 6 чэрвеня 1597 г.)	170
№ 33.	1597 г. чэрвеня 16. Люблін. Тастамент валадзімерскага падкаморага Яна Бакея Печыфосцкага. (Актыкацыя 13 кастрычніка 1597 г. выпісаў умацаванага ліста апекуноў тастамента Я. Печыфосцкага аб пераносе запісу на маёнтак Камень Берасцейскага пав. малжонцы Фядоры Чаплічаўне з кніг Луцкага гродскага суда ў кнігі Берасцейскага земскага суда ад 6 кастрычніка 1597 г.; і тастамента з кніг Луцкага земскага суда ад 4 кастрычніка 1597 г.)	173
<i>Віцебскі земскі суд</i>		
№ 34.	1559 г. лютага 20. Хоцімля. Тастамент зямніна Віцебскага пав. Занкі Алехнавіча Рамейкі Хоцімскага. (Актыкацыя 17 студзеня 1598 г.)	182
№ 35.	Б/д. Тастамент зямніна Віцебскага ваяв. Дмітра Іванавіча Алізаровіча. (Актыкацыя 3 кастрычніка 1592 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад 5 ліпеня 1591 г.)	186
№ 36.	1594 г. лютага 21. Хоцімля. Тастамент зямніна Віцебскага ваяв. Сцяпана Аляксандравіча Хоцімскага. (Актыкацыя 12 чэрвеня 1596 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад 4 сакавіка 1594 г.)	190
№ 37.	1594 г. ліпеня 2. Віцебск. Тастамент земскага лоўчага Віцебскага ваяв. Стэфана Цімафеевіча Лускіны. (Актыкацыя 15 чэрвеня 1594 г.)	196

№ 38.	1594 г. ліпеня 5. Віцебск. Тастамент зямніна Віцебскага ваяв. Андрэя Якубавіча Сівіцкага. (Актыкацыя 16 студзеня 1595 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад 3 жніўня 1594 г.)	203
№ 39.	1594 г. кастрычніка 5. Віцебск. Тастамент віцебскага коннага мешчаніна Марціна Аляксеевіча Савейкаўскага. (Актыкацыя 18 студзеня 1595 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад 6 кастрычніка 1594 г.)	211
№ 40.	1595 г. студзеня 8. Віцебск. Тастамент зямніна Віцебскага ваяв. Івана Нарковіча Падвінскага. (Актыкацыя 18 студзеня 1595 г.)	216
№ 41.	1595 г. сакавіка 12. Віцебск. Тастамент зямніна Віцебскага ваяв. Шчаснага Пятровіча Храноўскага. (Актыкацыя 22 чэрвеня 1596 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад 22 мая 1595 г.)	220
№ 42.	1595 г. лістапада 7. Вялікае Сяло. Тастамент зямніна Віцебскага ваяв. Алехны Паўлавіча Варатынца. (Актыкацыя 22 [...] 1596 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад 28 лістапада 1595 г.)	225
№ 43.	1596 г. лютага 15. Мошна. Тастамент зямніна Полацкага ваяв. Мацвея Мікалаевіча Мажэйкі. (Актыкацыя 14 чэрвеня 1596 г.)	230
№ 44.	1596 г. сакавіка 13. Віцебск. Тастамент віцебскага гараднічага Багдана Жданавіча Янушкоўскага. (Актыкацыя 9 студзеня 1598 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад [...])	234
№ 45.	1596 г. сакавіка 13. Віцебск. Тастамент віцебскага гараднічага Багдана Жданавіча Янушкоўскага. (Актыкацыя 9 студзеня 1598 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад [...])	239
№ 46.	1596 г. красавіка 10. Бублева. Тастамент зямніна Віцебскага ваяв. Ільі Паўлавіча Варатынца. (Актыкацыя 22 чэрвеня 1596 г. выпісу тастамента з кніг Віцебскага гродскага суда ад 17 чэрвеня 1596 г.)	244
№ 47.	Б/д. Тастамент пані Марыны Данілаўны Любашчанскай. (Актыкацыя 11 чэрвеня 1596 г. выпісу тастамента з кніг Полацкага гродскага суда ад [...])	249

- № 48. 1597 г. лютага 12. Віцебск.
Тастамент пані Марыны Занкаўны Гарлінскай.
(Актыкацыя 17 студзеня 1598 г. выпісу тастамента з кніг
Віцебскага гродскага суда ад 6 сакавіка 1597 г.) 252

Магілёўскі магістрат

- № 49. 1578 г. лютага 25. Магілёў.
Тастамент магілёўскага мешчаніна Якава Навумавіча.
(Актыкацыя 3 чэрвеня 1588 г.)..... 260
- № 50. Б/д. Тастамент магілёўскага купца Аверкі Процкавіча.
(Актыкацыя 14 ліпеня 1580 г.) 262
- № 51. Б/д. Тастамент магілёўскага купца Дмітра Калабаева.
(Актыкацыя 31 кастрычніка 1580 г.) 265
- № 52. [1581г.]. Тастамент мешчаніна Ярмолы Радзівонавіча.
(Актыкацыя 6 красавіка 1581 г.)..... 266
- № 53. [1581г.]
Тастамент магілёўскага мешчаніна Сцяпана Іванавіча.
(Актыкацыя 23 чэрвеня 1581 г.) 269
- № 54. Б/д. Тастамент магілёўскага бурмістра Кузмы Есмановіча.
(Актыкацыя 7 лістапада 1581 г.) 271
- № 55. [1588 г.]
Тастамент мешчаніна Васіля Дзешына.
(Актыкацыя 28 мая 1588 г.) 274
- № 56. [1588 г.]
Тастамент магілёўскага мешчаніна Міткі Акіншыніча Рыка.
(Актыкацыя 7 снежня 1588 г.)..... 276
- № 57. [1588 г.]
Тастамент магілёўскага мешчаніна Грышкі Іванавіча.
(Актыкацыя 24 снежня 1588 г.) 278

Менскі гродскі суд

- № 58. 1600 г. красавіка 3. Гердуцішкі.
Тастамент (фрагмент) пана Давыда Есмана.
(Актыкацыя ад [6 мая 1600 г.]) 282
- № 59. 1600 г. мая 30. Сліжын.
Тастамент пані Ганны Янаўны Скіндараўны Адамавай
Ванкевічавай. (Актыкацыя 6 чэрвеня 1600 г.) 286
- № 60. 1600 г. [лістапада].
Тастамент зямляніна Ашмянскага пав., князя
Шчаснага Янавіча Свірскага. (Актыкацыя [4 снежня 1600 г.]) 289

Слоні́мскі гродскі суд

- № 61. 1559 г. мая 24. Слонім.
Тастамент слонімскага мешчаніна Фёдара Іванавіча Укаловіча.
(Актыкацыя 14 снежня 1575 г.)..... 296
- № 62. 1560 г. верасня 29. Беражкі.
Тастамент князеўны Мар'і Іванаўны Палубенскай.
(Актыкацыя 30 верасня 1560 г.)..... 299
- № 63. 1574 г. чэрвеня 26. Узлоўсы.
Тастамент зямляні Слонімскага пав. Ганны Міхайлаўны Катоўны.
(Актыкацыя 3 ліпеня 1574 г.)..... 304
- № 64. 1575 г. студзеня 16. Горкі.
Тастамент зямляніна Троцкага пав. Матыса Юр'евіча Гедройця.
(Актыкацыя 30 чэрвеня 1585 г.)..... 308
- № 65. 1575 г. верасня 30. Урбаноўскі.
Тастамент зямляні Слонімскага пав. Марыны Сасінаўны
Шумленскай. (Актыкацыя 3 кастрычніка 1575 г.)..... 313
- № 66. 1576 г. чэрвеня 22. Парэчча.
Тастамент каралеўскага двараніна Пятра Войцехавіча Нарбута.
(Актыкацыя 21 чэрвеня 1576 г.)..... 317
- № 67. 1577 г. кастрычніка 12. Стэцкоўскі.
Тастамент зямляні Слонімскага пав. Фядоры Фурсавай Рэзанавай.
(Актыкацыя 1 лютага 1577 г.)..... 319
- № 68. 1578 г. сакавіка 9. Дзямідавічы.
Тастамент зямляніна Слонімскага пав. Яна Мікалаевіча Юндзіла.
(Актыкацыя 31 мая 1578 г.)..... 321
- № 69. 1578 г.
Тастамент маршалка зямлі Валынскай, валадзімерскага старосты
Пятра Кішкі. (Актыкацыя 16 верасня 1578 г.)..... 329
- № 70. 1599 г. жніўня 2. Дзевяткавічы.
Тастамент каралеўскага маршалка Абрама Данілавіча Мялешкі.
(Актыкацыя 3 красавіка 1602 г.)..... 332

Слоні́мскі земскі суд

- № 71. 1566 г. сакавіка 30. Лядзіны.
Тастамент татарскага князя Асмана Абрагімавіча (Абрамовіча).
(Актыкацыя 2 мая 1566 г.)..... 342
- № 72. 1566 г. мая 9. Васявічы.
Тастамент зямляніна Слонімскага пав. Паўла Ірыковіча.
(Актыкацыя 27 мая 1566 г.)..... 344

№ 73.	1570 г. сакавіка 3. Ласасіная. Тастамент смаленскага ваяводы, менскага і пінскага старосты Васіля Тышкевіча. (Актыкацыя 30 верасня 1570 г. выпісу тастаменту з кніг Слонімскага гродскага суда ад 7 сакавіка 1570 г.)	347
№ 74.	1570 г. сакавіка 19. Белая. Тастамент пана Мікалая Гурскага. (Актыкацыя 11 кастрычніка 1570 г.)	352
№ 75.	1570 г. жніўня 5. Пінск. Тастамент смаленскага ваяводы, менскага і пінскага старосты Васіля Тышкевіча і яго жонкі Настассі Тышкевічавай. (Актыкацыя 11 верасня 1570 г.)	355
№ 76.	1570 г. жніўня 9. Пінск. Тастамент смаленскага ваяводы, менскага і пінскага старосты Васіля Тышкевіча. (Актыкацыя 11 кастрычніка 1570 г.)	366
№ 77.	1570 г. жніўня 10. Пінск. Тастамент смаленскага ваяводы, менскага і пінскага старосты Васіля Тышкевіча. (Актыкацыя 30 верасня 1570 г. выпісу тастаменту з кніг Пінскага гродскага суда ад 11 жніўня 1570 г.)	373
№ 78.	1570 г. верасня 5. Востраў. Тастамент пана Аляксандра Сямёнавіча Гарабурды. (Актыкацыя 3 кастрычніка [1570 г.])	379
№ 79.	1571 г. жніўня 28. Іванкаўшчына. Тастамент пані Галжбеты Янаўны Віктарынаўны Янавай Багуматчынай. (Актыкацыя 6 кастрычніка 1571 г.)	382
№ 80.	1574 г. студзеня 10. Галяшова. Тастамент пані Марыны Грынкаўны Іванавай Альхоўскай. (Актыкацыя 8 студзеня 1575 г.)	387
№ 81.	1578 г. студзеня 24. Вольжава. Тастамент княгіні Ганны Мікалаеўны Осцікаўны Львовай Кашэрскай. (Актыкацыя 24 мая 1581 г. выпісаў тастаменту з кніг Новагародскага земскага суда ад 6 снежня 1578 г., Берасцейскага гродскага суда ад 7 красавіка 1578 г.)	391
№ 82.	1578 г. снежня 4. Горкі. Тастамент каралеўскага маршалка, ашмянскага падкаморага, неманоіцкага дзяржаўцы Яна Палускага Доўтвіда. (Актыкацыя 27 мая 1581 г. выпісу тастаменту з кніг Ашмянскага земскага суда ад 16 студзеня 1579 г.)	398
№ 83.	1579 г. жніўня 3. Скрэндзевічы. Тастамент зямліна Слонімскага пав. Івана Іванавіча Звязды. (Актыкацыя 24 мая 1581 г.)	403

№ 84.	1580 г. ліпеня 14. Раготная. Тастамент слонімскага старосты Міхала Валовіча. (Актыкацыя 13 студзеня 1583 г.)	407
№ 85.	1581 г. лютага 15. Узлоўсы. Тастамент пана Багдана Сямёнавіча Маскевіча (Масковіча). (Актыкацыя 22 мая 1581 г.)	412
№ 86.	1581 г. красавіка 12. Адгінавічы. Тастамент зямліна Слонімскага пав. Каспара Вянцковіча. (Актыкацыя 4 мая 1581 г.)	417
№ 87.	1581 г. красавіка 20. Дзярэчын. Тастамент аршанскага старосціча князя Андрэя Андрэевіча Адзінцэвіча. (Актыкацыя 27 мая 1581 г.)	420
№ 88.	15[...] г. лютага 27. Васявічы. Тастамент пані Алены Янаўны Бярнатаўны Васявіцкай. (Актыкацыя 12 студзеня 1583 г. выпісу тастаменту з кніг Слонімскага гродскага суда ад 6 сакавіка 1582 г.)	424
№ 89.	1585 г. жніўня 1. Трычэвічы. Тастамент зямліна Слонімскага пав. Яна Іванавіча Голаса. (Актыкацыя 4 чэрвеня 1586 г.)	427
№ 90.	1585 г. лістапада 27. Руднікі. Тастамент татарына Слонімскага пав. Усейна Малікбашыча. (Актыкацыя 13 чэрвеня 1586 г.)	430
№ 91.	1586 г. сакавіка 27. Адгінавічы. Тастамент зямліна Слонімскага пав. Мікалая Барташавіча. (Актыкацыя 4 чэрвеня 1586 г.)	432
№ 92.	1586 г. снежня 18. Высацк. Тастамент зямліна Слонімскага пав. Матфея Клімантавіча Хатылеўскага. (Актыкацыя 17 чэрвеня 1588 г. выпісу тастаменту з кніг Слонімскага гродскага суда ад 26 снежня 1586 г.)	435
№ 93.	1587 г. мая 17. Мехава. Тастамент зямліна і вознага Слонімскага пав. Марка Клімавіча. (Актыкацыя 14 чэрвеня 1588 г.)	441
№ 94.	1587 г. чэрвеня 14. Сынковічы. Тастамент каралеўскага маршалка Івана Есьмана Сынкоўскага. (Актыкацыя 15 чэрвеня 1588 г.)	443
№ 95.	1587 г. верасня 20. Пяскі. Тастамент зямліні Слонімскага пав. Аляксандры Вайнянкі Багданавай Шаставіцкай. (Актыкацыя 8 студзеня 1591 г. выпісу тастаменту з кніг Слонімскага гродскага суда ад 25 чэрвеня 1590 г.)	447

№ 96.	1588 г. чэрвеня 15. Слонім. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Шчаснага Шымкавіча. (Актыкацыя 17 чэрвеня 1588 г.).....	453
№ 97.	1588 г. снежня 18. Раготная. Тастамент пані Ганны Афанасаўны Іванавай Стэцкевіч. (Актыкацыя 31 мая 1589 г.).....	457
№ 98.	1590 г. лютага 27. Вісімонтавічы. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Катарыны Станіславаўны Падласкевіч. (Актыкацыя 19 студзеня 1591 г.)	461
№ 99.	1590 г. сакавіка 18. Узлоўцы. Тастамент пана Тараса Грыгоравіча Астроўскага (Астроскага). (Актыкацыя 24 студзеня 1591 г.)	464
№ 100.	1590 г. сакавіка 26. Скрэндзевічы. Тастамент пані Тамілы Янушаўны Быкаўшчанкі Іванавай Глазавай. (Актыкацыя 16 студзеня 1591 г.)	467
№ 101.	1591 г. красавіка 8. Плаўскі. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Гаўрылы Аверкавіча. (Актыкацыя 17 чэрвеня 1591 г.).....	472
№ 102.	1591 г. мая 17. Скрэндзевічы. Тастамент пана Андрэя Васільевіча Арцюховіча. (Актыкацыя 12 чэрвеня 1591 г.).....	476
№ 103.	1592 г. снежня 6. Сугрынка. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Афанаса Гаўрылавіча. (Актыкацыя 8 кастрычніка 1593 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 2 красавіка 1593 г.)	479
№ 104.	1592 г. снежня 10. Скрэндзевічы. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Ганны Мікалаеўны Іванавай Звездзінай. (Актыкацыя 14 студзеня 1593 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 14 снежня 1592 г.)	484
№ 105.	1594 г. студзеня 26. Скрэндзевічы. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Льва Вайніловіча. (Актыкацыя 18 чэрвеня 1594 г.).....	489
№ 106.	1594 г. сакавіка 10. Слонім. Тастамент пані Грэты Яргатаўны Катэрлянкі Юравай Даманаўны. (Актыкацыя 17 чэрвеня 1594 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 21 сакавіка 1594 г.)	493
№ 107.	1594 г. лістапада 16. Пяскі. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Васіля Багданавіча Кіяніна. (Актыкацыя 30 верасня 1595 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 2 чэрвеня 1595 г.).....	496

№ 108.	1595 г. чэрвеня 19. Румелеўшчызна. Тастамент здзяцельскай зямніна Яўгіні Ескаўны Грушэўскай Пятровай Пірванавай. (Актыкацыя 16 студзеня 1597 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 1 ліпеня 1595 г.)	502
№ 109.	1595 г. ліпеня 10. Румелеўшчызна. Тастамент здзяцельскага зямніна Пятра Пірвана. (Актыкацыя 13 студзеня 1597 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 8 лістапада 1595 г.)	506
№ 110.	1596 г. лістапада 22. Адгінавічы. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Алжбеты Янаўны Матысавай Янавіча. (Актыкацыя 27 студзеня 1597 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 7 снежня 1596 г.)	511
№ 111.	1597 г. сакавіка 15. Рэпнічы. Тастамент вознага Слонімскага пав. Сідара Мілюціча. (Актыкацыя 12 кастрычніка 1598 г.)	514
№ 112.	1597 г. красавіка 2. Белае Мелехавічы. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Шчаснага Томкавіча Багуслававіча (Багуславіча). Рээстр спісанай маёмасці. (Актыкацыя 4 кастрычніка 1597 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 5 красавіка 1595 г. і рээстра маёмасці ад 2 красавіка 1597 г.)	518
№ 113.	1598 г. студзеня 6. Слонім. Тастамент пана Мікалая Рэпніцкага. (Актыкацыя 14 студзеня 1598 г.)	527
№ 114.	1598 г. мая 6. Вісімонтавічы. Тастамент зямніна Слонімскага пав. Яхіма Грыгоравіча. (Актыкацыя 12 кастрычніка 1598 г. выпісу тастамента з кніг Слонімскага гродскага суда ад 16 мая 1598 г.)	530
№ 115.	1598 г. мая 29. Радзівілавічы. Тастамент слонімскага гродскага пісара Станіслава Грыгоравіча Падрэза. (Актыкацыя 8 кастрычніка 1598 г.)	533

Новагародскі земскі суд

№ 116.	1587 г. красавіка 1. Рута. Тастамент пана Шчаснага Вельямінавіча Руцкага. (Выпіс з кніг Новагародскага земскага суда ад 27 мая 1592 г. выпісу тастамента з кніг Новагародскага гродскага суда ад 1 мая 1592 г.)	540
--------	--	-----

НАВУКОВА-ДАВЕДАЧНЫ АПАРАТ	548
Пералік скарачэнняў	548
Асабовы паказальнік	550
Геаграфічны паказальнік	636
Тлумачальны слоўнік	658

ПРАДМОВА

Вывучэнне пісьмовых гістарычных крыніц з'яўляецца перадумовай і асновай для глыбокага даследавання мінуўшчыны. Дакументальныя крыніцы непасрэдна адлюстроўваюць грамадскае жыццё свайго часу, стан яго сацыяльнага і духоўнага развіцця, дазваляюць наблізіцца да разумення іх аўтара — чалавека мінулага. Выданне гістарычных крыніц пашырае магчымасць для даследчыка паглыбіцца ў вывучэнне мінулага, асабліва калі адлегласць у часе складае больш за 400 гадоў. Ва ўсім свеце расце цікавасць да азнаямлення непасрэдна з дакументальнай спадчынай, што захоўваецца ў дзяржаўных і прыватных архівах. Павага да дакумента — адзін з найважнейшых крытэрыяў сучаснага падыхода гісторыка да сваёй працы.

Прадметам дадзенага зборніка з'яўляецца публікацыя тастаментаў (завяшчанняў) шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст.

Пры складанні зборніка былі выкарыстаны арыгінальныя дакументы перыяду Вялікага Княства Літоўскага з васьмі фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі, з 30 актавых кніг, якія адлюстроўваюць дзейнасць канцылярыі земскіх, гродскіх і магістрацкіх судоў беларускіх зямель ВКЛ другой паловы XVI ст. Земскія і гродскія суды са сваім асобным справаводствам пачалі функцыянаваць у дзяржаве згодна з Бельскім прывілеем 1564 г. і Статутам ВКЛ 1566 г. У гарадах з самакіраваннем паводле магдэбургскага права функцыянавалі магістрацкія суды. У залежнасці ад відаў судовых устаноў у канцы XVI ст. ў кожнай з іх пісарамі і падпіскамі вяліся гродскія, земскія, магістрацкія і іншыя актавыя кнігі. У судовыя кнігі запісваліся дэкрэты, каралеўскія прывілеі, скаргі і аповяды, сведчанні («сазнанні») возных, прыватна-

прававыя акты (даўгавыя абавязацельствы, шлюбныя дамовы, уводы ва ўладанне, тастаменты і інш.) на старабеларускай, старапольскай і лацінскай мовах.

Сярод шматлікіх дакументаў, якія ўносіліся (актыкаваліся) у актавыя кнігі павятовых судоў, тастаменты займаюць асобае месца і па сваім змесце і фармуляры адрозніваюцца ад іншых юрыдычных дакументаў. Упісанне тастамента ў актавыя кнігі, згодна з тагачасным заканадаўствам, было абавязковым чынам, які пацвярджаў апошнюю волю чалавека і надаваў дакументу юрыдычную сілу. Запіс тастамента з'яўляўся гарантам яго юрыдычнага зацвярджэння, а таксама страхавым варыянтам на выпадак страты арыгінала. Тастамент даслоўна ўпісваўся ў судовыя кнігі толькі пасля смерці яго аўтара на мове арыгінальнага дакумента. Часам тастамент упісваўся ў гродскія павятовыя кнігі, і выпіс з іх затым актыкаваўся «на вечнасьць» у кнігах земскага павятовага суда. Адбываўся такім чынам перанос дакумента «з гроду у земства».

Пасля ўпісання тэксту тастамента ў актавую кнігу зацікаўлены асобы мелі магчымасць узяць адтуль выпіс з копіяй занатаванага дакумента. Выпісы (vidymusy) тастаментаў другой паловы XVI ст. браліся ў судовых канцылярыях нават у XIX ст., пра што сведчаць пазнейшыя паметы на палях дакументаў.

Тастаменты мелі важнае грамадска-прававое значэнне ў тагачаснай дзяржаве, сведчаннем чаму з'яўляецца прысутнасць пэўных раздзелаў і артыкулаў, прысвечаных ім, ва ўсіх трох Статутах Вялікага Княства Літоўскага. У раздзеле 5 Статута 1529 г. «О опекунах» упершыню з'явіліся артыкулы, якія непасрэдна тычыліся «тастаментов». Вызначаліся правілы ў дачыненні тых, хто ў дзяржаве быў пазбаўлены права складаць тастаменты, хто прызначаўся апекуном і мог быць сведкам пры іх напісанні¹. У раздзеле дэталёва разглядаўся парадак спадкаемства. Юрыдычна было гарантавана, што маёмасць памерлага застанеца ў сям'і, і апекуны з ліку родных і блізкіх сяброў нябожчыка павінны будучь забяспечыць гэтае права².

У Статуце ВКЛ 1566 г. прысутнічаў раздзел 8 «О тестаментехъ», які ўключаў у сябе 8 артыкулаў і пашыраў прававыя нормы складання тастаментаў. З'явілася забарона адпісваць рухомую і нерухомую маёмасць чэлядзі і палонным, фіксаваліся правілы складання тастаментаў для

¹Статут Великого Княжества Литовского 1529 года. Минск, 1960. С. 61—68.

²Сліж Н., Гардзееў М. Шляхецкія тэстаменты 16 — пачатку 18 ст. // Гістарычны альманах. Гародня, 2000. Т. 3. С. 90—110.

путных слуг і мяшчан, улічваліся абставіны ў жыцці (вайна, падарожжа), пры якіх магла быць прыймальнай іншая колькасць сведкаў пры падпісанні акта апошняй волі. Агаворваліся прычыны, паводле якіх бацька мог пазбавіць сына спадчыны, а таксама ўмовы складання тастамента сляпым чалавекам¹.

Статут ВКЛ 1588 г. ў раздзеле 8 «О тестаментех» у 9 артыкулах абагульняе і ўдасканаліў вопыт папярэдніх прававых нормаў. У сувязі з правядзеннем адміністрацыйна-тэрытарыяльнай рэформы 1565—1566 гг. было прадпісана фіксаваць тастаменты ў кнігах земскага ці гродскага суду — «...мае мети врад наш земский альбо гродский оного повету, где ся тот тестамент справовати будет»².

У другой палове XVI ст. тастаменты ў крыніцах называліся па-рознаму: «тастамент», «дастамент», «дэстамент», «тэстамент» і зрэдку «духовница».

Тастаменты захоўваліся ў сем'ях разам з іншымі важнымі маёмаснымі дакументамі, што дазваляла нашчадкам карыстацца імі на працягу жыцця не аднаго пакалення. Як адзначалася вышэй, адной з галоўных мэт напісання тастаментаў было распараджэнне асабістай маёмасцю на выпадак смерці іх складальнікаў. Як сведчаць дакументы, тастамент — «дар и запис», складаўся заўсёды «по доброй воли; з доброй памятью а з достаточным а стальым розмышленнем; ни з чыего прымушання, намовы и парады», а толькі каб «у неведомости не змер; абы маетность марне внивеч оборачона не была»³.

Дабравольнасць напісання тастаментаў, акрамя ўсяго іншага, была абумоўлена патрабаваннем права. Без дабравольнасці, самастойнасці напісання, асэнсавання зместу напісанага з боку яго аўтара тастамент не прызнаваўся ў судзе як дзейсны дакумент. Прымушэнне да напісання тастамента ці асобных яго пунктаў прыводзіла да непрызнання яго як правамоцнага дакумента.

Матывам складання тастаментаў было імкненне да размеркавання сваёй маёмасці сярод блізкіх з мэтай папярэджання сярод іх спрэчак, крыўд і канфліктаў з-за маёмасці («вазны», «вархолу», «ростырку», «пасварки», «розруху», «зависнення», «бурды»), а таксама існуючая даўняя традыцыя напісання тастаментаў, імкненне захаваць сваю апошнюю волю менавіта ў пісьмовай форме, бо трывалым было разуменне таго,

¹Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. Мінск, 2003. С. 158—161.

²Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мінск, 1989. С. 248.

³Тут і далей цытаты прыводзяцца з публікаваных у зборніку дакументаў.

што «память человеческая вельми короткая, кали б писмом подпирана не была». Уласцівасць чалавечай памяці забываць інфармацыю выдатна ўсведамлялася тагачаснымі людзьмі, што знайшло адлюстраванне ў шматлікіх радках тастаментаў:

«...справы... писмом не объяснены и не ствержены, с памяти людское выходят и вонпливости составляют» (№ 70)¹

«Кгда ж каждая реч на семъ свете есть дочасная и на памяти людской не може быт трывала и в забыте приходитъ, для того ест вынайдено або писмомъ объясняно и ку ведомости людем привожоны вси речи были» (№ 66).

Матывы напісання тастамента яскрава прадстаўлены ў запісе апошняй волі зямліна Берасцейскага ваяводства Івана Такароўскага ад 6 чэрвеня 1597 г.:

«...сознаваю и чиню явѣно симъ моим листомъ остатнее воли моее тестаментом на вѣси потомные пришлые вечные часы, кому бы то ведать належало, альбо, чтучы сесѣ тестаментъ мой, слышати потреба указовала нынешним и напотомъ будучымъ людемъ, ижѣ што щасомъ навеженѣя Божого хоробою, албо якимъ-кольвекъ припадѣком, люди учтивые за позволенемъ права посполитого звывли за доброго здоровья, розуму и памяти за преставенемъ того свята смертѣю до фалы Божое на письме ведомостъ, волю и шафунок на вси потомные часы у маетности своей жонамъ и детѣкамъ своим чынячы, покои межы близькими, кровными и обчыми составлять» (№ 32).

З'яўляючыся ўнікальнай па інфарматыўнасці гістарычнай крыніцай, тастаменты прадстаўляюць даследчыкам матэрыял для вывучэння ментальнасці розных грамадскіх груп, найперш шляхецкага саслоўя і мяшчан, што ўяўляе вялікую цікавасць. (Тастаменты сялян укладальнікамі зборніка пакуль не выяўлены.)

Будучы выразна рэлігійным актам, праз які чалавек выяўляў сваю канфесіянальнасць, тастамент сведчыў і пра іншыя моманты індывідуальнай гісторыі: стан заможнасці, склад сям'і, ступень адукаванасці, а таксама пра стаўленне да смерці, да бытнасці на гэтым свеце, да свайго роду, да пасмяротнай памяці пра сябе. Па словах французскага гісторыка Філіпа Ар'еса, смерць з'яўляецца эталонам, індыкатарам характару цывілізацыі. Ва ўспрыманні смерці праяўляюцца тайны чалавечай асобы². Як сведчаць дакументы, што публікуюцца ў гэтым зборніку, адносіны тастатараў да смерці былі стрыманымі:

¹Тут і далей нумар абазначае нумар дакумента дадзенага зборніка.

²Ар'ес Ф. Человек перед лицом смерти. М., 1992. С. 6.

«...ведаючи я тое, иж кождый человек, который одно се тут на тот свет народил, повиненъ, коли воля Божя приидет, тот долгъ Пану Богу, душу с тела своего, до рукъ отдати Его Светои Милости. А я, ижемъ ест от Пана Бога врожоная, тот же долгъ винна заплатити.» (№ 63);

«...будучы отъ Пана Бога навежонны великою а обьложьною хоробою, с которое не вемъ, если жив зостати могу, а маючы то перед собою, ижъ што-колвекъ живо родится, то умерети мусить, а до кресу замероного прудько бежить.» (№ 1);

«...помнечи тежъ на то, иж кождый человек естъ завжды близшыи смерти...» (№ 66).

Выбар менавіта гэтай гістарычнай крыніцы для публікацыі з'яўляецца невыпадковым. Па-першае, тастаменты насельніцтва беларускіх зямель 2-й паловы XVI ст. публікаваліся даволі рэдка і амаль не былі ўведзены ў навуковы ўжытак. Па-другое, гэтая разнавіднасць дакументаў адносіцца да той катэгорыі гістарычных крыніц, з якой выразна гучыць голас самога чалавека. Нават з улікам стандартнага фармуляра дакумента, памер тэксту ў якім залежаў ад аплаты пісара, у ім магчыма разгледзець асобу тастатара. Непасрэдная і ўскосная інфармацыя пра яго самога і яго сям'ю вылучае тастаменты ў шэраг крыніц, каштоўных таксама і для генеалагічных даследаванняў. Развагі пра хуткаплыннасць часу, мізэрнасць жыцця ў параўнанні з вечнасцю, спадзяванні на справядлівы Божы Суд і ўваскрашэнне душы, а таксама пералік рэчаў, якімі атачаў сябе чалавек, дае ўяўленне пра яго ўласны свет. Выдатны пісьменнік і мысліцель Чэслаў Мілаш адзначаў, што гісторыя, не ажыўленая чымсьці асабіста афарбаваным, заўсёды застаецца для нас больш-менш абстрактнай, яе запоўняць схемы і сутыкненні ананімных сіл¹.

Прадстаўленыя ў зборніку дакументы сведчаць пра існаванне на нашых землях даўняй культуры напісання тастаментаў, страчанай у пазнейшыя часы ў выніку розных палітычных трансфармацый навейшага часу.

Улічваючы, што тастаменты для публікацыі ў дадзеным зборніку браліся непасрэдна з актавых кніг гродскіх, земскіх і магістрацкіх судаў, сам дакумент у выданні публікуецца цалкам, з улікам суправаджальнага запісу аб актыкацыі. Гэта дае магчымасць атрымаць дадатковую інфармацыю пра асоб, якія прыносілі тастамент для фіксавання і часам распаўдалі пра абставіны смерці тастатара, пра правілы актыкацыі дакумента ў канцылярыях павятовых судаў.

Дакументы ў выданні размешчаны паводле тапалагічна-храналагічнага прынцыпу. Раздзелы зборніка складаюцца з матэрыялаў пэўных

¹ Мілаш Ч. Родная Еўропа. Мінск, 2011. С. 30.

судоў (земскага, гродскага, магістрата), а ўнутры дакументы падаюцца паводле храналогіі. Для публікацыі адбіраліся тастаменты 2-й паловы XVI ст. за 1559—1600 гг., колькасць іх складае 116 дакументаў.

Апошні тастамент (№ 116) пана Шчаснага Вельямінавіча Руцкага, бацькі ўніяцкага мітрапаліта кіеўскага, галіцкага і ўсяе Русі Іосіфа (у свеце Івана) Вельямінавіча-Руцкага быў выяўлены загадчыкам аддзела навуковага выкарыстання дакументаў і інфармацыі НГАБ кандыдатам гістарычных навук Д.В. Лісейчыкавым у фондзе Новагародскага павятовага суда ў справе «Дакументы на пераход і валоданне маёнткам Рута». Большая частка дакументаў названай справы трапіла ў Новагародскі павятовы суд з былога архіва ўніяцкіх мітрапалітаў, які захоўваўся ў Вільні. Да нядаўняга часу гэтая частка архіва маёнтка Рута лічылася страчанай¹. Публікуемы тастамент каштоўны ў першую чаргу тым, што дазваляе праліць святло на гісторыю рода Вельямінавічаў, якая практычна не вывучана да гэтага часу. Акрамя ўсяго пан Шчасны з'яўляўся адным з актыўных членаў пратэстанцкай абшчыны на Новагародчыне, аб дзейнасці якой захавалася вельмі мала дакументаў.

Да найбольш ранніх вядомых гісторыкам тастаментаў на тэрыторыі Усходняй Еўропы адносіцца «духаўніца» князя Андрэя Уладзіміравіча, унука Альгерда, ад 16 чэрвеня 1446 г.². Аднак практыка напісання тастаментаў у Еўропе бярэ пачатак яшчэ з часоў Антычнасці, і ў Вялікім Княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай у XVI—XVIII стст. была дастаткова распаўсюджанай.

Як адзначалася раней, тастаменты перыяду ранняга барока ў Беларусі рэдка публікаваліся і недастаткова выкарыстоўваліся ў навуковых даследаваннях. У той жа час тастаменты як гістарычныя крыніцы былі высока ацэнены і выкарыстаны ў гістарыяграфіі Заходняй Еўропы, пераважна Францыі, Англіі, Італіі, Германіі, а таксама Польшчы, Літвы і Украіны, дзе даўно звярнулі ўвагу на гэты тып дакументаў і ўвялі іх у шырокі навуковы ўжытак.

Тастаменты перыяду Вялікага Княства і Рэчы Паспалітай упершыню як гістарычную крыніцу ахарактарызаваў расійскі гісторык і архівіст Іван Спрогіс у прадмове да дванаццатага тома «Актаў Віленскай

¹ Папярэднія вынікі апрацоўкі гэтых дакументаў былі апублікаваны ў артыкуле: Лісейчыкаў Д.В. Мітрапаліт Іосіф Вельямін-Руцкі і яго тастамент // Асоба і час: Беларускі біяграфічны альманах. Мінск, 2010. Вып. 2. С. 33—49.

² Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссией. В 5 т. СПб., 1846—53. Т. 2. 1848. С. 59—60. № 46; Розов В. Українські грамоти. Т. 1: XIV в. і перша половина XV в. Київ, 1928. С. 153—155. № 83.

археаграфічнай камісіі». У гэтым томе было надрукавана 14 шляхецкіх «духовных завещаний» за 1612—1797 гг. з актавых кніг Галоўнага Літоўскага Трыбунала на старабеларускай і старапольскай мовах. У сваёй прадмове да публікацыі Спрогіс паказаў вялікую навуковую значнасць гэтага тыпу дакументаў, у якіх выразна раскрываюцца светапогляд і «лепшыя патаемныя жаданні чалавека», выказаныя ім на парозе вечнасці. Ён таксама адзначыў іх багатую інфарматыўнасць у пытаннях рэлігійнага, эканамічнага, юрыдычнага жыцця і побыту тагачаснага чалавека¹.

Даследчык Отан Гедэман у працы «Testamenty brasławsko-dzisneńskie XVII—XVIII wieku jako źródło historyczne» закрануў праблему праявы індывідуальнасці чалавека ў тастаментах і звярнуў увагу на вызначаны шаблон дадзенага тыпу дакументаў, а таксама ўпершыню прадставіў параўнальны аналіз шляхецкага і мяшчанскага тастаментаў².

У зборніку дакументаў «Белоруссия в эпоху феодализма» за перыяд XVI—XVII стст. былі апублікаваны толькі два фрагменты тастаментаў без суправаджальнага запісу, аднак з пазначэннем судовай установы, дзе яны былі актыкаваны. Таксама адсутнічае тая частка тастамента, дзе былі зафіксаваны хрысціянскія погляды тастатара, якія маюць важнае значэнне для разумення яго светаўяўлення і з'яўляюцца неад'емнай часткай гэтага тыпу гістарычнай крыніцы³.

Вялікую працу па ўводзе тастаментаў у навуковы ўжытак, а таксама іх крыніцазнаўчым аналізе зрабілі польскія даследчыкі.

Манашка Жарнавецкага кляштара Малгажата Баркоўска ў сваёй кнізе «Dekret w niebieskim ferowany parlamencie» апублікавала 26 шляхецкіх тастаментаў XVII—XVIII стст. з архіва віленскіх бенедыкцінак, а таксама зрабіла спробу ахарактарызаваць акты апошняй волі, прасачыць розніцу паміж тэрмінам напісання тастамента і датай яго актыкацыі, падаць «партрэт» аўтара дакумента. Даследчыца звярнула ўвагу на тэксты тастаментаў як на адмысловы від літаратуры, параўноўваючы іх з лістамі ці казаннямі, а іх строгую і вытрыманую паэтыку — з паэтыкай санета⁴.

¹АВАК. Вильна, 1883. Т. 12. С. XXIX—XL.

²Hedemann O. Testamenty brasławsko-dzisneńskie XVII—XVIII wieku jako źródło historyczne. Wilno, 1935.

³Белоруссия в эпоху феодализма. Т. 1. Минск, 1959. С. 252; Т. 2. Минск, 1960. С. 191.

⁴S. Borkowska M. Dekret w niebieskim ferowany parlamencie. Wybór testamentów z XVII—XVIII wieku. Kraków, 1984.

Сярод прац па гэтай тэматыцы вылучаецца кніга Уршулі Аўгустыняк «Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI—XVIII wieku», у якой прыводзяцца тэксты 16 тастаментаў магнатаў і шляхты евангеліцкага веравызнання з кароткімі анатацыямі пра тое, у якія судовыя кнігі быў упісаны дакумент і адкуль быў узят, а таксама з біяграфічнай інфармацыяй пра аўтараў і часткова іх партрэтнымі характарыстыкамі. Сярод іх такія знакамітыя асобы, як Мікалай Радзівіл Чорны, берасцейскі ваявода Крыштаф Зяновіч, маршалак ВКЛ Крыштаф Дарагастайскі, менскі кашталян Ян Глябовіч і інш.¹.

Узорам аналізу тэкстаў тастаментаў з'яўляецца праца Малгажаты Александровіч-Шмулікоўскай «Radziwiłłówny w świetle swoich testamentów. Przyczynek do badań mentalności magnackiej XVI—XVII wieku», у якой грунтоўна і ўсебакова прааналізаваны шэраг жаночых тастаментаў прадстаўніц роду Радзівілаў, адзначана роля і функцыя гэтых недаацэненых раней дакументаў у культуры шляхецкага асяродку Вялікага Княства і Кароны².

Дадзенай тэматыкай займаліся і працягваюць займаюцца таксама Анджэй Карпінскі³, Міхал Страшэвіч⁴, Уршуля Савіна⁵, Уршуля Аўгустыняк⁶, Віялета Зялецка⁷.

¹Augustyniak U. Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI—XVIII wieku. Warszawa, 1992.

²Aleksandrowicz-Szumlikowska M. Radziwiłłówny w świetle swoich testamentów. Warszawa, 1995.

³Karpiński A. Zapisy «pobożne» i postawy religijne mieszczańskich polskich w świetle testamentów z drugiej połowy XVI i XVII w. // Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI—XVIII w. Pod red. M. Boguckiej. Warszawa, 1989.

⁴Straszewicz M. Testament Anny z Korsaków Rahoziny z 1563 roku. Przyczynek do dziejów jeńców połockich // Przegląd Historyczny. T. XCVI. Warszawa, 2005. Zesz. № 3. S. 449—458.

⁵Sowina U. Najstarsze sieradzkie testamenty mieszczańskie z początku XVI w. Analiza źródłowa // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1991. № 1. S. 3—25.

⁶Augustyniak U. Wizerunek Krzysztofa II Radziwiłła jako magnata-ewangelika w świetle jego testamentów // Przegląd Historyczny. T. 81. Zesz. 3—4. Warszawa, 1990.

⁷Zielecka W. Formy aktywności religijnej prawosławnych i unitów z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego i ziem ruskich Korony w świetle testamentów (XVI—XVIII wiek) // Studia z dziejów i tradycji metropolii kijowskiej XII i XIX wieku. T. 5. Lublin 2009. S. 231—250; Яе ж. Адносіны вернікаў усходніх абрадаў у Рэчы Паспалітай да смерці, пахавання і вечнага жыцця ў святле тэстаментаў 16—18 ст. // Гістарычны альманах. Т. 11. Гародня; Беласток, 2005. С. 122—145; Яе ж. Testamenty wyznawców obrządków wschodnich z XVI i XVII wieku jako odzwierciedlenie przynależności wyznaniowej // Матэрыялы навуковай канферэнцыі. Гродна, 23—25.04.2004. Мінск, 2007. С. 38—45; Яе ж. Prawo i praktyka testowania w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI i XVII wieku // Czasopismo Prawno-Historyczne. T. LXI. 2009. Zesz. I. S. 65—101.

Літоўская гістарыяграфія па дадзенай тэме прадстаўлена працамі Дарыюса Антанавічуса (пра тастамент віленскага біскупа Валяр'яна Пратасевіча¹) і іншых літоўскіх даследчыкаў².

Плённы ўклад у даследаванне познесярэднявечных тастаментаў унеслі і ўносяць украінскія калегі³.

Тэма тастаментаў як гістарычных крыніц толькі ў апошнія гады пачала закранацца ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі. Сярод даследаванняў можна адзначыць артыкул Максіма Гардзева, у якім зроблены аналіз фармуляра мяшчанскіх тастаментаў у кнігах Полацкага магістрата 2-й паловы XVII ст.⁴, сумесны артыкул гісторыкаў Наталлі Сліж і Максіма Гардзева, прысвечаны ўсебаковай характарыстыцы шляхецкіх тастаментаў XVI — пачатку XVIII ст.⁵. Некаторыя матэрыялы па гэтай тэме і публікацыі асобных

¹*Antanavičius D.* Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus 1579 m. kovo 26 d. testamentas // *Lietuvos istorijos metraštis*. 2005 metai. 1. Vilnius, 2006. P. 115—144.

²*Vilimas D.* Brastos vaivados Kazimiero Liudviko Jevlašauskio testamentas // *Lietuvos istorijos metraštis*. 2007 metai. 2. Vilnius, 2008. P. 139—149 (Тастамент берасцейскага ваяводы Казіміра Людвіка Еўлашоўскага.); *Anužytė L.* Žemaitijos bajorų testamentai XVI a. pabaiga—XVII a. pradžia // *Lietuvos istorijos metraštis*. 1997 metai. Vilnius, 1998. P. 119—142 (Тастаменты жамойцкай шляхты канца 16 — пач. 17 ст.).

³*Левицкий О.* Волинські оповідання з життя XVI і XVII вв. Київ, 1914; *Каманін [М.]*. Три тестаменти Адама Киселя // *Україна*. 1918. Кн. 1/2. С. 49—68; Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники В.Б.Задорожний, А.М. Матвієнко. Київ, 1995; *Демченко Л.Я.* Тестаменти княжого роду Збаразьких // *Архіви України*. 1996. № 4—6. С. 26—36; *Яе ж.* Волинські тестаменти XVI ст.: дипломатичний аналіз // *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства НАНУ, 1997. Т. 2. С. 35—65; *Яе ж.* Волинские завещания XVI в. в Литовской метрике: источниковедческий аспект // *Lietuvos Metrika*. 1991—1996 metų turinėjimai. Red. Z. Kiaupa, A. Urbanovičius. Vilnius, 1998. S. 134—148; *Яе ж.* Майнові розпорядження волинських шляхтичів за матеріалами тестаментів та реєстрів спадкового майна // *Архіви України*. 2004. № 1—2. С. 112—147; *Тесленко І.* Заславська замкова книга як джерело до історії Південно-Східної Волині // *Наукові записки*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства НАНУ, 2009. Т. 19, кн. 1. С. 249—252; *Яковенко Н.* «Погреб тілу моему вибираю с предки моєми»: місця поховань волинських князів у XV — середині XVII століть // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Зб. наук. праць на пошану Л.Войновича. Львів, 2011. Вип. 20; *Білоус Н.* Тестаменти киян середини XVI — першої половини XVII ст. Київ, 2011; *Яе ж.* Заповіти луцьких міщан кінця XVI — першої половини XVII ст. // *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ*. Луцьк, 2011. Вип. 7. С. 191—203.

⁴*Гордеев М.* Формуляр записей-тестаментов в полоцких магистратских книгах 2-й пол. XVII в. // *Межславянские взаимоотношения и связи: Средние века — раннее Новое время*. М., 1999. С. 38—41; *Яго ж.* Записи-тестаменты полоцких мяшчан часоў вайны 1654—1667 гг. як пісьмовыя гістарычныя крыніцы // *Гісторыя Беларусі: новае ў даследаванні і выкладанні: Матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф.*, Мінск, 27 сак. 1999 г. У 2 ч. Мінск, 1999. Ч. 2. С. 39—42.

⁵*Сліж Н., Гардзеў М.* Шляхецкія тэстаменты 16 — пачатку 18 ст. // *Гістарычны альманах*. Гародня, 2000. Т. 3. С. 90—110.

тастаментаў XVI—XVIII стст. перыядычна з'яўляюцца ў навуковым зборніку «Архіварыус»¹ і іншых навуковых выданнях².

У прадстаўленым зборніку змешчаны тастаменты з фондаў Берасцейскага, Слонімскага і Віцебскага земскіх судов, Берасцейскага, Слонімскага і Менскага гродскіх судов, Магілёўскага магістрата, а таксама Новагародскага павятовага суда, якія захоўваюцца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі³. У раздзелах зборніка яны прадстаўлены ў наступнай колькасці:

- 45 тастаментаў за 1566—1598 гг. з фонда «Слоніmsкі земскі суд»;
- 2 — за 1568—1597 гг. з фонда «Берасцейскі земскі суд»;
- 15 — за 1559—1597 гг. з фонда «Віцебскі земскі суд»;
- 10 — за 1559—1599 гг. з фонда «Слоніmsкі гродскі суд»;
- 9 — за 1578—1588 г. з фонда «Магілёўскі магістрат»;
- 3 тастаменты за 1600 г. з фонда «Менскі гродскі суд»;
- 1 тастамент 1588 г. з фонда «Берасцейскі гродскі суд»;
- 1 тастамент 1587 г. з фонда «Новагародскі павятовы суд».

¹*Барсукова Н.* Тэстамент капітана каралеўскіх драбантаў Юрыя Караля Шэлпаху фон Штэтэнберга // *Архіварыус*. Мінск, 2001. Вып. 1. С. 71—72; *Залівака А.* Сфальшаваны тэстамент пана Мікалая Канстанцінавіча Залівакі // *Архіварыус*. Мінск, 2005. Вып. 3. С. 64—66; *Бабкова В.* Тэстаменты з актавых кніг Менскага гродскага суда XVI—XVII стст. // *Архіварыус*. Мінск, 2005. Вып. 3. С. 104—119; *Корсак В.* Публікацыя тэстамента Мікалая Більдзюкевіча, падкаморага парнаўскага // *Архіварыус*. Мінск, 2008. Вып. 6. С. 59—65; *Яшчолт Т., Рыжэўскі Г.* Крыштаф Весялоўскі гербу Агеньчык і яго тэстамент // *Архіварыус*. Мінск, 2008. Вып. 6. С. 86—109; *Корсак В.* Публікацыя тэстамента Яна Серакоўскага, стольніка гастыньскага // *Архіварыус*. Мінск, 2009. Вып. 7. С. 39—44.

²*Грыб А., Яцкевіч З.* Тэстамент гарадзенскага мешчаніна Барталамея Галоўчыца 1639 г. як крыніца па гісторыі беларускага мяшчанства // *Гарадзенскі палімпсест*. XII—XX стст.: Матэрыялы Міжнар. навук. канф., Горадня, 7 ліст. 2008 г. Горадня — Беласток, 2008. С. 214—220; *Галенчанка Г.Я.* «Ложка серебряная сыну моему Василию.» // *Шляхам гадоў: Гісторыка-літаратурны зборнік*. Мінск, 1990. [Вып. 2]. С. 334—337; *Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski um 1580. Facsimile und Kommentare* / Herausgegeben von Heorhi Halenčanka (на рус. і ням. мовах) / *Biblia Slavica*. Herausgegeben von Hans Rothe und Friedrich Scholz. Serie III: Ostslavische Bibeln. Band 5. Paderborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöningh, 2005. S. 1—132; *Яго ж.* Vasil Tjapinski, ein wießrussischer Denker und Humanist, Aufklärer und Publizist, Übersetzer und Begründer einer neutestamentlichen Verlagstradition in seiner Muttersprache. S. 139—147; *Śliż N.* Testament Piotra Kochlewskiego, sędziego ziemskiego brzeskiego z 1649 roku // *Zapiski historyczne*. 2007. T. LXXII. Zesz. 1. S. 97—109; *Пазднякоў В.* Тастамент Гальшкі Яўфіміі Радзівіл з князёў Вішнявецкіх (1569—1596) // *Бел. археографічны штогоднік*. Мінск, 2007. Вып. 8. С. 207—221; *Бабкова В.* Свет пачуццяў і свет рэчаў: шляхецкія тэстаменты другой паловы XVI ст. // *Номо historikus*. Гадавік антрапалагічнай гісторыі. Вільня, 2008. С. 57—77.

³У фондах НГАБ не захаваліся актавыя кнігі другой паловы XVI ст. Віцебскага, Полацкага, Новагародскага, Ашмянскага, Пінскага гродскіх судов, Менскага, Новагародскага, Ашмянскага, Полацкага, Пінскага земскіх судов і магістрацкія кнігі большасці гарадоў Беларусі.

Яшчэ 15 тастаментаў з прадстаўленых фондаў не ўвайшлі ў выданне па прычыне моцнай пашкоджанасці, фрагментарнасці тэксту. Складальнікамі тастаментаў, што не ўвайшлі ў зборнік, былі:

князі:

Павел Друцкі-Любецкі — 25.6.1596 г. (ф. 1751 «Віцебскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 287 адв. — 290);

Кацярына Матфееўна Агінская — 10.1.1584 г. (ф. 1741 «Берасцейскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 218 адв. — 221 адв.);

зямяне:

Навум Стакорскі — 5.6.1584 г. (ф. 1741 «Берасцейскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 195 адв. — 196 адв.);

Станіслаў Хойніцкі — 1584 г. (ф. 1741 «Берасцейскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 217—218 адв.);

Шчасны Верашчака — 13.5.1584 г. (ф. 1741 «Берасцейскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 228);

Астафі Сенкавіч Здзітавецкі — 5.10.1584 г. (ф. 1741 «Берасцейскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 253—255);

Грыгорый Янавіч Грабоўскі — 5.10.1590 г. (ф. 1741 «Берасцейскі земскі суд», воп. 1, спр. 4, арк. 807—808);

Астафі Альфяровіч — чэрвень 1596 г. (ф. 1751 «Віцебскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 205—206 адв.);

Алехна Варатынец — 22.6.1596 г. (ф. 1751 «Віцебскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 264—266 адв.);

Ілья Варатынец — б/д (ф. 1751 «Віцебскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 266—268 адв.);

Шчасны Храноўскі — б/д (ф. 1751 «Віцебскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 268 адв. — 280);

Катарына Красоўская — 25.6.1596 г. (ф. 1751 «Віцебскі земскі суд», воп. 1, спр. 2, арк. 284 адв. — 287 адв.);

Ульяна Копцевая — 8.1.1594 г. (ф. 1785 «Слоніўскі земскі суд», воп. 1, спр. 17, арк. 20—22 адв.);

мяшчане:

Волкава — 27.1.1581 г. (ф. 1817 «Магілёўскі магістрат», воп. 1, спр. 2, арк. 361—362 адв.);

Патап Хадатовіч — 1581 г. (ф. 1817 «Магілёўскі магістрат», воп. 1, спр. 2, арк. 437—437 адв.).

Пазней былі выяўлены яшчэ 3 тастаменты: Ждана Хоміча з Высацка — ліпень 1593 г. (ф. 1785 «Слоніўскі земскі суд», воп. 1, спр. 17, арк. 34 адв. — 40 адв.); Ганны Міткаўны Міхайлавай Рэзанавай — студзень 1593 г.

(ф. 1785 «Слоніўскі земскі суд», воп. 1, спр. 17, арк. 68 адв. — 70); Мікалая Марцінавіча Дароўскага (Дарэўскага) — сакавік 1594 г. (ф. 1785 «Слоніўскі земскі суд», воп. 1, спр. 17, арк. 185 адв. — 187 адв.; 189—191).

Перыяд, у якім жылі і паміралі аўтары прадстаўленых тастаментаў, ахапіў час ад Інфлянцкай вайны да самага канца XVI ст. і быў насычаны значнымі падзеямі ў жыцці дзяржавы. Гэта была эпоха Рэфармацыі і позняга гуманізму, эпоха панавання шляхецкай культуры і адначасова час, калі быў закладзены падмурак новага прававога мыслення. За гэты перыяд у Вялікім Княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай змяніліся чатыры каралі (Жыгімонт II Аўгуст, Генрых Валуа (пазней кароль Францыі), Стэфан Баторый, Жыгімонт III Ваза), а таксама тры перыяды бескаралеўя.

Сярод прадстаўленых у зборніку тастаментаў 104 належаць прадстаўнікам шляхецкага саслоўя, 12 напісаны мяшчанамі.

Аўтарамі 84 дакументаў апошняй волі былі мужчыны, 32 — жанчыны. Пераважная большасць тастатараў сыходзілі з гэтага свету ў выніку *«обложной хворобы»*, значная частка — у сталым узросце; дзве жанчыны памерлі падчас цяжарнасці (*«будучы обвезана плодом, а помнечы на припадку такъ щастливые, яко и нещастливые отменности того света»*, *«обтяжона тяжкостью беремени невестего»*), два мужчыны — у выніку гвалтоўнага нападу ці паядынку.

Сустрэкаюцца тастаменты, напісаныя абачліва загадзя, без прычын, звязаных са стратай здароўя, відаць, з разуменнем небяспечнасці і хуткаплыннасці навакольнага жыцця, раптоўнасці прыходу *«злодея панского»* — смерці, якая, па словах зямляніна Фёдора Плашчынскага (Менск, 1641 г.), *«...заўсёды за нами як злодзей ходзіць, спакваля дом мізэрнага цела нашага подковвае і разбурае, і яго з маёмасцю, то бок з душой нашай разлучае»*¹.

Паводле веравызнання складальнікі прадстаўленых тастаментаў падзяляюцца наступным чынам: 55 — праваслаўныя, 21 — католікі; 3 — пратэстанты, 2 — мусульмане. 35 тастатараў маюць нявызначаную рэлігійную прыналежнасць. Сведчаннем канфесіянальнай прыналежнасці тастатараў найчасцей выступае тая частка тэксту ў тастаментах, дзе гаворка ідзе пра распараджэнні, якія тычацца *«душы і цела»*. Тут агаворвалася месца апошняга спачыну ў звязцы з хрысціянскай святыняй: царквой, манастыром, касцёлам, зборам. Сведчаннем магла таксама выступаць згадка аб прысутнасці сярод сведкаў тастамента свяшчэнніка-духоўніка пэўнай царквы, каплана ці вікарыя.

¹НГАБ. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 3. Арк. 195—196 адв.

Каля 25 тастатараў выбралі месцам свайго апошняга спачыну цэрквы: у Кобрыні, Рэчыцы, на Лавожы, у Вялікім Сяле, Новагародку, Дзевяткавічах, Здзітаве, Высацку, Скрэндзевічах і інш. (на цвінтары ля царквы, у царкве, пры алтары), 12 — пры касцёлах: Цеханавецкім, Боткаўскім, Слоніўскім, «в костелку Садовском» і г.д. Двое прасілі быць пахаванымі ў манастырах: Супрасльскім і Слоніўскім Св. Міколы, а таксама выказана пажаданне быць пахаваным у Віцебскім Ніжнім замку «при костеле святой Троицы под обломками против дверей костельных». Але найчасцей гучала просьба быць пахаванымі побач з продкамі і сваякамі («...подле родичов звычай хрестиянским», «на грунце моем на горе где дочка Марухна», «подле отцов», «подле малжонки») Згадваюцца таксама і іншыя месцы пахавання: «на горцы... зрубом учинивши», пад грушай каля дарогі, у маёнтку, за дваром, «подле двух верб».

У прадстаўленых дакументах амаль не сустракаецца інфармацыя пра ахвяраванні на карысць храмаў, што адрознівае іх ад аналагічных тастаментаў пазнейшага часу.

Дакументы актавых кніг павятовых судаў часам даюць магчымасць прасачыць далейшы лёс выканання ці невыканання сваякамі нябожчыка ўмоў тастамента, як, напрыклад, у сітуацыі з выкананнем волі князеўны Мар'і Палубенскай¹

Актавыя матэрыялы ўтрымліваюць багатую інфармацыю пра аўтараў актаў апошняй волі, пра абставіны іх жыцця і смерці. Так, у фондзе «Берасцейскі гродскі суд», дзе быў зафіксаваны тастамент пана Івана Бялеўскага, заактыкаваны «сазнанне» і «квіт» вознага пра абвяшчэнне дадзенага тастамента і ліквідацыю сыгнета нябожчыка пад час яго пахавання². У фондзе «Слоніўскі гродскі суд» запісаны скаргі жонкі нябожчыка Яна Юндзіла на сваякоў мужа, у прыватнасці, на дзевера Крыштафа Юндзіла, які неаднаразова рабіў наезды на двор удавы ў маёнтку Бусеж Мальхераўскі³, а таксама пра праблему пані Дароты Юндзіл, якая паўстала ў яе пасля смерці мужа пры пераносе запісу яго тастамента з гродскіх кніг у земскія з-за хваробы пісара⁴.

Пераважная большасць аўтараў прадстаўленых у зборніку тастаментаў не з'яўлялася элітай тагачаснага грамадства і складалася з прадстаўнікоў сярэдняй шляхты — зямлян, што валодала некалькімі вёскамі і

прыгоннымі сялянамі, і мяшчан. З улікам таго, што амаль не захаваліся фамільныя зборы гэтай катэгорыі насельніцтва, тастаменты даюць багатую інфармацыю аб маёмасных і сямейных стасунках у іх асяродку. У зборніку прадстаўлены таксама тастаменты некаторых асоб вышэйшага стану, а таксама тых, што займалі розныя кіруючыя пасады і мелі важнае значэнне ў сістэме дзяржаўнага кіравання. Гэта:

- смаленскі ваявода, менскі і пінскі староста Васіль Тышкевіч;
- княгіня Ганна Кашэрская;
- каралеўскі маршалак, ашмянскі падкаморы, неманоіцкі дзяржаўца

Ян Палускі Доўгвід;

- слоніўскі староста Міхал Валовіч;
- лоўчы Віцебскага ваяводства Станіслаў Лускіна;
- віцебскі гараднічы Багдан Янушкоўскі;
- князі Манойла Шуйскі і Шчасны Свірскі;
- берасцейская ваяводзіная Барбара Гарнастаевая;
- канцлерыная ВКЛ Дарота Фірлееўна Львовая Сапежыная;
- гомельская старосціная Барбара Кішчанка Андрэева Сапежыная;
- астрынскі староста Крыштаф Садоўскі;
- князеўна Мар'я Палубенская;
- маршалак зямлі Валынскай, валадзімерскі староста Пётр Кішка;
- слоніўскі гродскі пісар Станіслаў Падрэз;
- валадзімерскі падкаморы Ян Бакей Печыфосцкі;
- магілёўскі бурмістр Кузма Есмановіч і інш.

Прадстаўленыя ў зборніку 9 тастаментаў магілёўскіх мяшчан за 1578—1588 гг. з магілёўскіх магістрацкіх кніг даюць уяўленне пра адрозненні ў падыходах да складання запісаў апошняй волі паміж прадстаўнікамі шляхецкага і мяшчанскага саслоўяў. Лаканічнасць зместу, адсутнасць ці сцісласць уступнай часткі, дзе звычайна размешчаны развагі пра жыццё і смерць, распараджэнні, якія пераважна тычацца прафесійнай дзейнасці (найчасцей гандлю), яскрава сведчаць пра адметнасць тастаментаў мяшчан.

Асноўная колькасць тастаментаў (110) напісана на старабеларускай мове, 6 — на старапольскай. Пераважная большасць дакументаў публікуецца ўпершыню, акрамя пяці тастаментаў, пра якія ў легендзе да апублікаваных дакументаў даецца спасылка на ранейшае выданне. (Тастаменты Міхайлы Багавіціна Казярадскага — АВАК, т. 2; Івана Бялеўскага — АВАК, т. 6; Асмана Абрагімавіча, Паўла Ірыковіча, Мікалая Гурскага — АВАК, т. 22.)

Падчас працы над зборнікам яго ўкладальнікамі таксама былі выяўлены 114 тастаментаў у актавых кнігах Гарадзенскіх земскага

¹НГАБ. Ф. 1737. Воп. 1. Спр. 1. Арк. 145—146; 157 адв. — 158; 183—183 адв.

²НГАБ. Ф. 1705. Воп. 1. Спр. 1. Арк. 7 адв. — 8.

³НГАБ. Ф. 1737. Воп. 1. Спр. 2. Арк. 426 адв. — 428; 468—468 адв.; 474—475.

⁴НГАБ. Ф. 1737. Воп. 1. Спр. 2. Арк. 456 адв. — 457.

і гродскага судоў 2-й паловы XVI ст., якія плануецца выдаць асобным томам.

Выяўленне, падбор дакументаў да публікацыі, набор і археаграфічная апрацоўка, зверка тэкстаў дакументаў, складанне рэдакцыйных загалоўкаў у зборніку былі ажыццёўлены супрацоўнікамі аддзела старажытных актаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі: загадчыцай аддзела старажытных актаў Вольгай Уладзіміраўнай Бабковай, галоўным архівістам Ірынай Міронаўнай Бобер, галоўным палеографам Альбінай Францаўнай Аляксандравай.

Прадмова напісана В.У. Бабковай, ёю ж складзены тлумачальны слоўнік; геаграфічны і асабовы паказальнікі склала І.М. Бобер, рэдакцыю тэкстаў дакументаў выканала А.Ф. Аляксандрава.

Укладальнікі зборніка выказваюць шчырую падзяку за садзейнічанне падчас працы над зборнікам былому дырэктару НГАБ Але Купрыянаўне Галубовіч, дырэктару НГАБ Дзмітрыю Уладзіміравічу Яцэвічу, за кваліфікаваную дапамогу і своечасовыя парады пры падрыхтоўцы рукапісу да выдання — загадчыку сектара крыніцазнаўства і археаграфіі Інстытута гісторыі НАН Беларусі кандыдату гістарычных навук Аляксандру Барысавічу Доўнару, загадчыку аддзела гісторыі Беларусі Сярэдніх вякоў і пачатку Новага часу кандыдату гістарычных навук Аляксандру Іванавічу Грушы, супрацоўнікам Інстытута гісторыі: старэйшаму навуковаму супрацоўніку, кандыдату гістарычных навук Анастасіі Анатольеўне Скеп'ян і малодшаму навуковаму супрацоўніку Рагнедзе Анатольеўне Аляхновіч, старэйшаму навуковаму супрацоўніку аддзела усеагульнай гісторыі і міжнародных адносін кандыдату гістарычных навук Алегу Іванавічу Дзярновічу, вядучаму навуковаму супрацоўніку навукова-фондавага аддзела пісьмовых і выяўленчых крыніц Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь Юрыю Мікалаевічу Лаўрыку; вядучаму палеографу НГАБ Людміле Сяргееўне Івановай; загадчыцы навукова-даведачнай бібліятэкі НГАБ, галоўнаму архівісту аддзела выкарыстання дакументаў і інфармацыі Валянціне Анатольеўне Ходзінай, супрацоўніцы аддзела інфармацыйна-пошукавых сістэм НГАБ, вядучаму архівісту Ніне Васільеўне Ваўчок; супрацоўнікам аддзела забеспячэння захаванасці дакументаў і фондаў на чале з загадчыцай аддзела Галінай Мікалаеўнай Кутуковай за своечасовую выдачу са сховішчаў актавых матэрыялаў, а таксама ўсім супрацоўнікам архіва, асабліва калегам з аддзела старажытных актаў, за зацікаўленасць і спрыянне ў працэсе падрыхтоўкі зборніка.

Асаблівая падзяка вядучаму палеографу НГАБ Герману Максімавічу Брэгеру і загадчыку аддзела навуковага выкарыстання дакументаў і інфармацыі Дзянісу Васільевічу Лісейчыкаву за прадстаўленне выявы пячатак і подпісаў некаторых тастатараў для гэтага зборніка, а супрацоўніку Інстытута гісторыі НАН Беларусі кандыдату гістарычных навук Аляксею Іванавічу Шаландзе — за зробленыя перарысоўкі пячатак, якія былі выяўлены ім у розных выданнях і сховішчах Беларусі і Польшчы.

Прынцыпы перадачы тэксту і складання паказальнікаў

Пры падрыхтоўцы тэкстаў дакументаў укладальнікі зборніка кіраваліся «Метадычнымі рэкамендацыямі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII—XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага)» (аўтар-складальнік А.І. Груша, г. Мінск, 2003).

Тэкст дакументаў падзяляецца на словы і сказы. Кампаненты фармуляра дакумента, а таксама лагічна завершаныя часткі тэксту вылучаюцца абзацамі. Знакі прыпынку расстаўляюцца ў адпаведнасці з правіламі пунктуацыі сучаснай беларускай мовы. Ужываюцца кропка, коска, кропка з коскай, двухкроп'е, працяжнік. Кропкі і іншыя знакі над літарамі не ўзнаўляюцца і не адзначаюцца.

Вынасныя надрадковыя літары ўстаўляюцца ў радок і перадаюцца курсівам. Прапушчаныя літары ў скарачаных пад цітлай словах аднаўляюцца з улікам правапісу сучаснай беларускай мовы і заключаюцца ў дужкі. Літарнае абазначэнне лічбаў перадаецца арабскімі лічбамі. Канец радка рукапісу абазначаецца адной вертыкальнай рысай «|», канец старонкі — дзвюма «||» з пазначэннем нумара наступнай старонкі курсівам у квадратных дужках.

Пры перадачы кірылічнага тэксту захоўваюцца літары, якія выйшлі з ужытку: Ѡ («амега»), Ъ («яць»), А («юс малы»), а («а ётаванае»), Ѣ («ук»), Ы («ер»). Астатнія тагачасныя кірылічныя літары замяняюцца на фанетычна адпаведныя літары сучаснага алфавіта. Курсівам перадаюцца ўсе вынасныя ў тэксце літары. Скарачэнні тыпу «Божь», «нарожь», «лет» і іншыя раскрываюцца, а прапушчаныя літары перадаюцца так, як і ў скарачаных пад цітлай словах; пры гэтым «ъ» апускаецца. Напрыклад, «Бож(его)», «нарож(енья)» і г.д.

Дыграф «кг», які выкарыстоўваецца для абазначэння фрыкатыўнага «г», захоўваецца. Ініцыяльныя літары пазначаюцца тлустым шрыфтам.

Вялікія і малыя літары прастаўляюцца ў адпаведнасці з правіламі сучаснай арфаграфіі і існуючымі ў археаграфіі падыходамі.

Відавочныя памылкі і пропускі, зробленыя пісарам падчас перапіскі дакумента, захоўваюцца ў тэксце, а правільнае напісанне і сэнсавыя ўстаўкі адзначаюцца ў заўвагах.

Пропускі тэксту з-за пашкоджанасці рукапісу (абрыў, заклеяка падчас рэстаўрацыі, чарнільныя плямы, спаракхнеласць) адзначаны ў заўвагах. Страчаны тэкст пры гэтым па магчымасці аднаўляецца па сэнсе і бярэцца ў квадратныя дужкі. У заўвагах пазначаецца памер пашкоджання, прыблізная колькасць страчаных радкоў і літар. Калі тэкст не паддаецца аднаўленню, замест яго ставіцца шматкроп'е, якое бярэцца ў квадратныя дужкі, а ў заўвагах пазначаецца характар і памер пашкоджання, прыблізная колькасць страчаных літар, слоў, радкоў.

Калі слова было закрэслена, ці напісана над радком, ці на маргінэзе, гэта агаворваецца ў заўвагах. Паўторнае напісанне слоў у тэксце, недапісаныя літары не выпраўляюцца, але іх наяўнасць агаворваецца ў заўвагах.

У легендзе да дакумента прыводзіцца яго шыфр (назва архіва, нумары фонда, вопісу, справы, аркушаў), а таксама інфармацыя пра ранейшую публікацыю дакумента, калі яна мела месца.

Навукова-рэдакцыйны апарат складаецца з аўтарскіх загалоўкаў і палеаграфічных заўваг да тэкстаў тастаментаў.

Да зборніка дадаецца навукова-даведачны апарат: спіс скарачэнняў, тлумачальны слоўнік, асабовы і геаграфічны паказальнікі, табліца выкарыстаных архіўных фондаў.

Навукова-даведачны апарат падрыхтаваны з улікам практыкі, што склалася ў аддзеле старажытных актаў НГАБ падчас распрацоўкі актавых кніг. У асабовым і геаграфічным паказальніках фіксуюцца ўсе найменні асоб і тапонімы, якія сустракаюцца ў тэксце дакументаў. Асноўныя згадкі кожнай персаналіі і ўсіх тапонімаў у паказальніках вылучаны тлустым шрыфтам і пададзены ў назоўным склоне ў алфавітным парадку згодна з правіламі сучаснай беларускай арфаграфіі з захаваннем арыгінальнай формы, у якой яны фігуруюць у крыніцы. Пасля асноўнай формы пададзены ўсе варыянты напісання найменняў у дакуменце (напрыклад, **Астрозкі Касценцін Касценцінавіч**; Острозкии, Остроскии Костентин, Костенцин, Костантын Костентинович). Такая практыка дазваляе выпрацаваць адпаведныя беларускія ўзоры ўжывання даўніх найменняў для выкарыстання ў навуковай і папулярнай літаратуры¹

¹Метрыка Вялікага княства Літоўскага: кніга перапісаў № 3 (копія канца XVI ст.). Кніга № 560 (1542 год). Мінск, 2007. С.119.

Спасылкі ў асабовым і геаграфічным паказальніках пададзены на нумары дакументаў. Назвы населеных пунктаў і адміністрацыйных адзінак, якія фігуруюць ускосна, раскрываюцца (напрыклад, *пярнаўскі староста* — *Пярнаўскае староства*, *моўчадскі алтарыст* — *Моўчадскі касцёл*), усе раскрытыя назвы ў форме прыметніка абазначаюцца зорачкай (*). Калі назва населенага пункта дадзена ўскосна не ва ўсіх, а толькі ў асобных дакументах, то зорачкай памячаецца нумар дакумента, у якім гэта назва фігуруе (напрыклад, **Менскае**; Менское, Меньское ваяв. — 58, 59, 84*, 107, 111*). Калі назва ва ўсіх дакументах пададзена ўскосна, то зорачка ставіцца пасля пералічаных варыянтаў дадзенай назвы (напрыклад, **Аліцкае**; Олитское*, ст-ва — 70, 82).

У арыгінальных назвах імёнаў асоб і геаграфічных аб'ектаў вынасны «и» ва ўсіх выпадках перадаецца курсіўным «и», як у асноўным тэксце.

Пры змене загалоўнай літары ў персаналіях і тапонімах у асабовым і геаграфічным паказальніках адсылка робіцца з арыгінальнага варыянта на адаптаваны (напрыклад, **Олховский**, *гл. Альхоўскі*; **Вколович**, *гл. Укаловіч* і г.д.; **Техоновец**, *гл. Цеханавец*).

У выпадку, калі ў тэксце дакумента дадзены польскі варыянт напісання імені і геаграфічнага аб'екта, спасылка даецца на беларускі варыянт (напрыклад, **Czechowski Mikolay**, *гл. Чахоўскі Мікалай*; **Kulniewna Barbara**, *гл. Кульнеўна Барбара*; **Olyka**, *гл. Алыка*; **Arszawa**, *гл. Варшава*).

Звесткі пра асоб даюцца па даных самога дакумента. У сувязі з гэтым рэканструюваны імёны асоб, якія знаходзіліся ў сваяцкіх адносінах з тастатарам, вынікам чаго стала магчымым наглядна ўявіць роднасныя сувязі ў межах адной сям'і. Усе рэканструюваныя імёны пададзены ў дадатковых спасылках. Рэканструюваныя варыянты найменняў прыведзены ў квадратных дужках (напрыклад, [**Альхоўская Магдалена Іванаўна**], *гл. Магдалена*).

Кожная асоба ўнесена ў паказальнік па прозвішчы, а пры яго адсутнасці — на імя і пададзена як дапаможная адсылка на імя па бацьку (напрыклад, **Мікалаевіч Лаўрын**, *гл. Лаўрын Мікалаевіч*). Падвойнае прозвішча адзначалася як пад першым, так і пад другім прозвішчамі (напрыклад, **Казярадскі Багавіцін Міхайла Іванавіч**, *гл. Багавіцін Казярадскі Міхайла Іванавіч*).

Не падаюцца як прозвішчы ў паказальніку назвы рамесных прафесій.

Складанасць выклікае напісанне тагачасных жаночых імёнаў. У замужніх жанчын у першай пазіцыі пазначалася прозвішча мужа, у

другой — вытворнае ад яго імя і, калі было, вытворнае па бацьку мужа, трэцяй — уласнае імя жанчыны, чацвёртай — імя па бацьку і часам па дзеду, пятай — яе дзявочае прозвішча (напрыклад, **Вішнявецкая Кацярына Іванаўна Грыгарава Хадкевічавая**, гл. **Хадкевічавая Грыгарава Кацярына Іванаўна Вішнявецкая**).

Не ўсе часткі гэтай імяннай канструкцыі вытрымліваліся заўсёды. Асноўная спасылка падаецца на прозвішча мужа, пры яго адсутнасці — на дзявочае прозвішча, пры адсутнасці абодвух прозвішчаў — на імя кабеты.

Зафіксаваныя ў актах найменні на **-іч** падаюцца ў паказальніку як імя па бацьку, за выключэннем вядомых шляхецкіх прозвішчаў (напрыклад, **Вайніловіч, Глябовіч, Тышкевіч, Зяновіч** і інш.). Калі ў імені, апрача імя па бацьку, прысутнічала яшчэ адно найменне з канчаткам на **-іч**, то яно перадавалася як прозвішча (напрыклад, **Алізаровіч Дмітр Іванавіч**). Падставай для такога рашэння стала шматгадовая практыка архіўнай працы з актавым матэрыялам, а таксама даныя спецыяльнага раздзела мовазнаўства — антрапанімікі, паводле якіх прозвішчы ў Беларусі ў асноўным трывала з'явіліся толькі ў XVII—XVIII стст.¹

Пры напісанні беларускамоўных геаграфічных назваў выкарыс тоўваліся матэрыялы энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае» (т. 1—3, Мінск, 2005—10). Старажытныя назвы тапонімаў і адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак на сучасны лад не пераводзіліся (напрыклад, **Менск, Берасце, Івачэвічы** і г.д.). Лакалізацыя па сучасным адміністрацыйна-тэрытарыяльным падзеле не праводзілася.

Структура геаграфічнага паказальніка сфарміравана такім чынам, што ўсё датычнае асноўнага аб'екта (вуліцы, прадмесці, цэрквы, касцёлы і г.д.) выносілася падпунктамі пад асноўнай назвай (напрыклад, **Слонім**; Слоним, Слонимское, Слонимьское, м. — 61, 63, 64, 67*, 70, 73, 78, 81, 82, 85, 86, 88, 92, 95, 96, 97, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115; **Вялікая**; Великая, вул. — 61; **Новая**; Новая, вул. — 61; **новы**; *новыи*, касцёл — 115...).

Калі ідэнтыфікацыя тапанімічнага аб'екта і яго месцазнаходжанне выклікаюць сумненні або ў тэксце не пазначаны, то яго вызначэнне ставіцца ў квадратныя дужкі (напрыклад, **Ратавіца**; Ратовица, — м-к [Кіеўскага, Оўруцкага пав.]; **Трашчаница**; Трощаница, [уроч.] у Віцебскім пав. і г.д.).

¹Свяжынскі У.М. Лінгвістычныя праблемы падрыхтоўкі выдання ўнутраных вопісаў актаў Магілёўскага магістрата. Т. 1 // *Архіварыус*. Мінск, 2001. Вып. 1. С.136.